

L'EPIDÈMIA DE GRIP DE 1918 A TERRASSA. POSSIBLES CAUSES DE LA SEVA POCA INCIDÈNCIA¹

Lourdes Plans i Campderrós, historiadora, presidenta del Centre d'Estudis Històrics de Terrassa i col·laboradora del Grup d'Història del Parlamentarisme. UPV-EHU/UAB²

Resum

L'epidèmia de grip de l'any 1918 va ser la darrera que patí Terrassa i una de les que menys incidència va tenir sobre la població. Les millores sanitàries que s'havien anat introduint a la ciutat des del darrer terç del XIX i el fet que a l'Estat espanyol hi arribés un brot poc malèfic de la grip en van ser les causes. A l'article es fa seguiment de les mesures que va prendre l'Ajuntament des del moment en què es va declarar la malaltia fins a la seva extinció l'any 1919.

Abstract

The 1918 flu pandemic was the last suffered by Terrassa and it had a minor impact upon on the population. The reasons behind its slight incidence were the improvement medical care, introduced progressively in the town during the last third of the 19th century, and the fact that the outbreak of the illness spread in Spain was not very harmful. The measures taken by Terrassa's Town Council are collected in the article since their very first moment, when the epidemic was declared, until the year of its extinction.

La darrera gran epidèmia que patí Terrassa va ser la de grip de l'any 1918, estudiada fa uns anys per Daniel Montaña. Aquest investigador va presentar una recerca feta a partir de la consulta de la premsa terrassenca publicada durant el mes d'octubre de 1918, el moment més àlgid de la pandèmia.³ Posteriorment a la realització d'aquest article s'incorporà a l'Arxiu Històric de Terrassa la documentació procedent del Parc de Desinfecció de Terrassa, que aporta dades estadístiques interessants i fins ara inèdites sobre les actuacions que els treballadors sanitaris municipals emprengueren durant els mesos en què durà l'epidèmia i que havien de pal·liar-ne els efectes. La documentació d'aquest fons i la resta del fons de sanitat i de serveis funeraris, que podem trobar al mateix Arxiu Històric, han estat consultats i analitzats per a redactar aquest article.

No és segur l'origen d'aquesta malaltia, però darrerament s'ha dit que el primer cas de grip es va produir a Kansas el dia 4 de març de 1918. A l'abril ja s'havia escampat per tot Amèrica del Nord i arribava a Europa amb els soldats americans enviats a lluitar als diferents fronts de guerra. Es tractava d'un virus de grip aviar que es multiplicava cinquanta vegades més que el de la grip habitual després d'un dia d'infecció. L'epidèmia de 1918 causà un nombre molt elevat de víctimes a nivell mundial a una població debilitada per la Primera Guerra Mundial.

Coneguda com "la grip espanyola", va ser precisament a l'Estat Espanyol on es va presentar de forma més benigna.⁴ Terrassa no en va ser una excepció. Potser l'experiència acumulada per anteriors generacions de terrassencs i terrassenques que

havien hagut de fer front a tot tipus d'epidèmies hi va tenir alguna cosa a veure o, realment, és que va arribar un brot més dèbil i que la població es trobava en condicions més saludables que la de la resta d'Europa, perquè la Primera Guerra Mundial no havia arribat a territori espanyol.

El cert és que les autoritats municipals terrassenques tenien una infraestructura sanitària organitzada i, quan es va detectar la malaltia, es van posar en marxa una sèrie de mesures que havien d'impedir, i de fet van impedir, que l'epidèmia de grip es convertís en pandèmia. Durant el segle XIX, malgrat les primeres campanyes de vacunació i la publicació de les primeres topografies mèdiques, on s'explicava la manera de combatre l'alta mortalitat que encara es mantenia, els brots epidèmics de malalties, com el còlera, la verola o la grip, van provocar augments de mortalitat puntuals⁵. La necessitat de pal·liar els efectes negatius de les epidèmies va generalitzar també la realització d'uns informes anomenats estats sanitaris, a càrrec dels responsables sanitaris municipals. En aquesta reflexió sobre com millorar les condicions sanitàries de la població terrassenca destaca la topografia mèdica d'Aymerich i Gilibertó, de la qual cal valorar la descripció de les malalties responsables de les defuncions, especialment les considerades infeccioses. Aymerich volia curar els malalts cercant les causes, no tan sols en els miasmes, els microbis i els virus, sinó també en les condicions de vida de la població obrera i pagesa.

Expedient sobre l'estat sanitari de Terrassa l'any 1880. Imatge del microbi detectat durant una inspecció sanitària a l'aigua de la Mina Suris. *ACVOC. AHT. Fons Ajuntament de Terrassa. Sanitat. Capsa 34/1.*

A partir de la dècada de 1880 la millora de l'atenció sanitària de la població va passar per donar a conèixer les mancances que hi havia a la ciutat i per crear una infraestructura per a poder fer front a les conseqüències que podien tenir les epidèmies. Respecte a les mancances pel que fa a la salubritat, a la *Memoria presentada al M. I. Ayuntamiento por la Junta local de Sanidad, con motivo de la contribución médica de fiebres tifoideas experimentada en Tarrasa en 1880*, hi podem llegir que es considerava que aquestes eren els emplaçaments de l'escorxador i del cementiri: tots dos serveis eren massa propers a la ciutat.⁶ Del primer es destacava la seva manca de normes higièniques i sanitàries i l'insuficient cabal de l'aigua per a la seva correcta neteja, i del segon, les reduïdes dimensions i la forma d'enterrament «por encima del nivel del suelo». La manca de neteja a certs carrers i la poca salubritat d'algunes habitacions de lloguer que ocupaven les classes obreres, l'emmagatzematge de fems a l'interior d'algunes cases i la contaminació de les aigües potables per filtracions d'aigües residuals eren altres dels problemes recollits en aquest informe. O sigui, que la situació higienicosanitària de Terrassa era deficitària i afectava, fonamentalment, la classe obrera, que veia agreujada la seva situació per una mala alimentació que la feia més vulnerable a les diferents malalties i a tot tipus d'infeccions.

A l'Hospital de Sant Llàtzer s'hi afegia una segona entitat sanitària: la Casa de Socors, a càrrec del Centre Mèdic, que naixia com a servei d'assistència mèdica domiciliària i de policia sanitària, l'any 1882. Les principals tasques que s'encarregaven als seus facultatius eren: assistir les classes populars quan emmalaltissin, però realitzar també inspeccions higièniques de forma periòdica. S'encomanava l'assistència

L'hospital de Sant Llàtzer i el Centre Mèdic eren els principals establiments sanitaris de l'època. *Fotografies: Arxiu Tobella. Autor: Àngel Toldrà Viazol/Arxiu Tobella. Autor: Josep Thomas i Bigas. Procedència: Frederic Miralda.*

als membres del cos de bombers, la revisió als nois que havien de ser quintats, els reconeixements als invàlids, les campanyes de vacunació i revacunació a les famílies necessitades, els avortaments i els certificats de defunció.

L'organització sanitària passava també per nomenar un metge responsable dels serveis d'higiene, a cada districte municipal. Aquests facultatius quedarien habilitats per a suggerir les mesures higièniques o les reformes urbanístiques que consideressin oportunes. El metge de districte, quan atengués un malalt a domicili, podria demanar que la Brigada Municipal s'encarregués de la desinfecció de l'habitació o dels objectes personals contaminats o sospitosos d'estar-ho. Ho havia de fer obligatòriament, en cas de malalties infeccioses, informant-ne, a més, a l'Alcaldia. Els responsables del Centre Mèdic també havien de respondre davant de qualsevol malaltia epidèmica, bo i donant les dades dels afectats i els seus domicilis, i informant dels mitjans de la família per atendre'ls i dels antecedents higiènics. Calia fer el diagnòstic avaluant la gravetat del cas i el risc de contagi, enumerar les mesures que calia adoptar i precisar la conveniència o no d'un examen químic o micogràfic, que seria fet en el mateix Centre Mèdic. Les escoles de la ciutat havien de ser visitades mensualment per membres d'aquest servei, per tal de vetllar pel compliment de les prescripcions higièniques i per l'estat de salut dels infants.

Els mestres també tenien certes obligacions de caràcter sanitari. Havien d'informar al metge del districte quan un escolar deixava d'anar a classe durant més de cinc dies. Quan es produïa un cas d'aquests, la criatura no podria ser admesa de nou sense un reconeixement mèdic. Si la malaltia hagués estat infecciosa, no podria tornar a escola fins un mes després d'haver rebut el consentiment del seu metge de capçalera per

Treballadors del Parc de Desinfecció amb el vehicle que utilitzaven per anar a recollir i retornar les robes i utensilis que s'havien de desinfectar. *Fotografia: Arxiu Tobella. Autor: Amer. Procedència: Miquel Agustí.*

fer vida normal. El metge del districte havia de certificar que la tornada a l'escola no representava un perill per a la salut de la resta de nens o nenes.

El 1905 es va crear el Laboratori Químic Municipal, un nou servei municipal que tenia com a principal funció controlar químicament les infeccions que es produïssin. El 1912 l'Ajuntament va adquirir uns terrenys a la carretera d'Olesa per a construir-hi el Parc de Desinfecció, que va ser inaugurat durant la Festa Major de 1920. L'alcalde Josep Ullés, metge de professió, va afavorir l'obertura d'una subscripció pública per a construir-hi l'edifici segons els consells sanitaris de l'època. Amb aquest motiu es va aixecar el Parc fora del nucli poblat de la ciutat, s'hi van construir pavellons destinats a la desinfecció i se separava l'entrada de la roba bruta de la sortida de la roba ja desinfectada.

Al Parc de Desinfecció s'esterilitzava la roba dels malalts infecciosos amb una estufa de vapor. Aquest procés es feia en quatre fases: rentada mecànica, esterilització en l'autoclau, eixugada i, per completar el procés, planxada. També es procedia a la desinfecció dels objectes personals dels malalts. Amb aquest fi, es va crear un cos de brigades que anaven a recollir roba i objectes voluminosos a domicilis particulars. Per a complir aquesta tasca es van adquirir dos vehicles: un pintat de color vermell, que és el que es dirigia cap el Parc "assenyalant amb aquest color el perill de contagi" i el segon, de color blanc, amb el qual es retornava la roba i els objectes al domicili dels malalts.

Durant la primavera de 1918 es van detectar els primers casos de grip a Terrassa, però la seva evolució va ser benigna. A les acaballes de l'estiu rebrotà la malaltia i ho féu ja de forma violenta, arribant al seu màxim de mortalitat durant el mes d'octubre. La població més afectada van ser els nens d'entre 5 i 9 anys, els més joves de 35 anys i els vells. De tota manera, la mortalitat més alta es va registrar entre els adults joves (fonamentalment entre els de 20 a 30 anys).

El primer cas del brot epidèmic de final d'agost es va detectar a la masia de can Pous, on va afectar un noi de 22 anys, que ja presentà la complicació broncopneumònica que va ser present durant tota l'epidèmia. De can Pous va passar a la casa de l'Obac i, al mes de setembre, s'havien notificat a l'Alcaldia 778 casos amb 9 defuncions. A l'octubre es van produir 1.917 invasions, amb 140 defuncions. La població terrassenca era aproximadament de 29.000 habitants i per tant, si entre invasions i difunts es van produir 2.067 casos, va estar malalta de grip un 7,1% de la població. Si tenim en compte tots els mesos que s'allargà la presència de l'epidèmia, el percentatge d'afectats va arribar al 13,7%. Les xifres aproximades que donà el laboratori municipal van ser: 4.000 afectats a Terrassa i 3.000 als pobles del districte. Entre aquests 7.000 es compten també els casos lleus que no van requerir tractament mèdic.

Pel que fa a la mortalitat, durant el mes d'octubre de 1918, van morir un 7,2% dels malalts de grip que, en xifres totals, representava un 0,51% de la població.⁷ Si

quantifiquem aquesta mortalitat, sabem que van traspasar 207 persones i que 140 defuncions van ser a causa directa de l'epidèmia de grip, cosa que vol dir que, en circumstàncies sanitàries normals, haurien mort només 67 persones. Comparant aquesta xifra amb les dades de l'any anterior i en el mateix període, veiem que havien mort 58 persones.⁸ L'augment de la taxa de mortalitat respecte al 1917 va ser d'un 8 per mil.⁹ Una proporció petita, si la comparem amb la d'altres països, ja que, si a Espanya van morir unes 140.000 persones per la grip o les seves complicacions, a nivell mundial la mortalitat va ser d'entre el 2,5 i el 5% de la població, aproximadament 20 milions de morts.

La gravetat de l'epidèmia va fer que la Junta de l'Hospital de Sant Llàtzer es reunís dues vegades: el 25 d'octubre va acordar posar més llits per atendre els malalts i, davant la prohibició de visitar el cementiri per Tots Sants, es va posar a disposició dels feligresos l'església de l'Hospital. Dos dies després la Junta acordava reorganitzar l'entrada de malalts a l'Hospital per evitar problemes de saturació al centre hospitalari.¹⁰

En el ja citat l'article de Montañà, hi trobem la referència dels medicaments anunciats per la premsa local en un intent de pal·liar els efectes de la grip. D'altra banda, la Memòria d'Activitats del Laboratori Municipal ens permet conèixer les tasques realitzades durant aquell any de 1918: el nombre total de desinfeccions va ser 627, se'n van fer 8 a dipòsits d'aigua, 34 a l'alberg nocturn, 60 al *cuartelillo* municipal, i es van realitzar 460 visites d'inspecció. També es va portar desinfectant a 2067 cases, es van repartir 1813 pastilles de sabó i 4380 paquets de desinfectant per a comunes i orinals, es van desinfectar les clavegueres i es va comptabilitzar que s'havien utilitzat 390 kg de sabó corrent i 532 de lleixiu.¹¹ I la Junta de Sanitat Local va acordar la creació de brigades higièniques, que s'havien d'encarregar de tots els serveis de desinfecció, i brigades sanitàries, que tenien com a feines principals atendre els malalts, traslladar-los a l'hospital, amortallar els cadàvers i fomentar una subscripció pública per a pagar aquests serveis. També es va sol·licitar el trasllat dels asilats de l'Hospital a l'Asil Busquets o a l'Escola Pia i que sempre hi hagués preparats fèretres de diferents mides. Es va publicar un avís a la premsa sol·licitant els serveis d'infermeres i es va facultar als alcaldes de barri per a donar vals de carbó, d'aliments i de roba a les famílies més necessitades. La resta de mesures sol·licitades per la Junta de Sanitat van anar adreçades a impulsar mesures preventives i de desinfecció i a ajudar econòmicament institucions com l'Asil Busquets, les Josefines o les conferències de Sant Vicenç de Paül, que estaven atenent les persones necessitades.

A la fi de novembre, quan es va donar per extingida l'epidèmia a Terrassa, es va acordar que la Junta de Sanitat passés a convertir-se en un organisme permanent a fi de poder treballar en el desenvolupament de mesures sanitàries i de salut pública.

Durant l'hivern següent la ciutat va patir un rebrot lleu de grip, que va afectar només 92 persones, ràpidament es van prendre mesures i no hi hagué cap defunció.

Des del punt de vista demogràfic, el segle xx es va caracteritzar per un descens clar de la taxa de mortalitat. Només es poden observar dues brusques recuperacions d'aquest índex: la primera, durant el quinquenni 1916-1920, deguda precisament a la incidència de la mortalitat a causa de l'epidèmia de grip; la segona, durant la Guerra Civil.

Dues butlletes de la recapta pública a favor de la Junta de Sanitat Local. ACVOC. AHT.

N.º 143

Junta Administrativa de Sanitat Local

Com a receptor de la mateixa rebó de P. Baoh

985594 la quantitat de vingtine -----

pesetes, guifons com a donatius a la recapta pública a benefici de l'exten-

sió i intensificació dels serveis higiènic i sanitaris d'aquesta ciutat i per a

cobrir les necessitats durant la campanya antiepidèmica iniciada.

Terrassa 15 de Novembre de 1917.

El President: N. Ferra

El Secretari: Jos. Sanjaume

Son 25.000 ptes. **COBRAR, S. PAU**

N.º 138

Junta Administrativa de Sanitat Local

Com a receptor de la mateixa rebó de Varis Anonims concients

985599 la quantitat de vingtine -----

pesetes, guifons com a donatius a la recapta pública a benefici de l'exten-

sió i intensificació dels serveis higiènic i sanitaris d'aquesta ciutat i per a

cobrir les necessitats durant la campanya antiepidèmica iniciada.

Terrassa 15 de Novembre de 1917.

El President: N. Ferra

El Secretari: Jos. Sanjaume

Son 25.000 ptes. **COBRAR, S. PAU**

Notes

- 1 Extracte de la conferència “El govern de la ciutat enfront les epidèmies (1809-1919). De l’epidèmia de tifus de 1809 a la grip espanyola de 1918”, pronunciada el 7 de juliol de 2009 a l’Arxiu Històric Comarcal de Terrassa amb motiu de la celebració de la Festa Major de la ciutat.
- 2 Universidad del País Vasco – Euskal Herriko Unibersitatea / Universitat Autònoma de Barcelona.
- 3 MONTAÑA I BUCHACA, Daniel. “L’epidèmia de grip a Terrassa durant el mes d’octubre de 1918 i les notícies aparegudes a la premsa local”. *Terme*. Núm. 10 (Terrassa: Centre d’Estudis Històrics de Terrassa – Arxiu Històric Comarcal de Terrassa, novembre de 1995), p. 51-54.
- 4 Als països implicats en la gran guerra no s’informava sobre l’epidèmia per evitar la desmoralització de les tropes i les úniques notícies que es publicaven apareixien a la premsa espanyola. El nom de grip espanyola es va deure a la censura amb què va ser tractada la pandèmia: vegeu *El País*, 28 d’abril de 2009.
- 5 Les topografies mèdiques són estudis empírics de caràcter medicogeogràfic, que constitueixen veritables monografies locals, comarcals i, fins i tot, regionals, i tracten de les condicions de vida, ecològiques i socioculturals. Aquest gènere s’inscriu dintre de la tradició intel·lectual de l’higienisme, que va constituir el paradigma dominant en la medicina europea des d’aproximadament mitjan segle XVIII fins al final del XIX. Vegeu LACUEVA MORENO, José Luis. “La topografia mèdica terrassenca del Dr. Aymerich Gilbertó: entre miasmes i microbis a la fi del segle XIX”. *Terme*. Núm. 11 (Terrassa: Centre d’Estudis Històrics de Terrassa – Arxiu Històric Comarcal de Terrassa, novembre de 1996), p. 46-59.
- 6 ACVOC. AHT. Fons Ajuntament de Terrassa. Sanitat. Estats sanitaris, 1880-1980.
- 7 MONTAÑA. *Op. cit.*, p. 51.
- 8 ACVOC. AHT. Fons Ajuntament de Terrassa. Sanitat. Serveis funeraris. Llibre de registre del Cementiri de Terrassa, 1897-1956.
- 9 ACVOC. AHT. Fons Ajuntament de Terrassa. Sanitat. Laboratori municipal. Parc de Desinfecció. Memòria 1918.
- 10 ACVOC. AHT. Fons Ajuntament de Terrassa. Sanitat. Actes de la Junta de Sanitat, 1874-1982.
- 11 ACVOC. AHT. Fons Ajuntament de Terrassa. *Loc. cit.*